

Zajetje mineralnega vrelca
v Rogaški Slatini, 1908.
(SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka A2-122)

Razvoj obrtniškega zdravoslovja in odvrčanja nezgod

Skrb za varno delo na naših tleh s poudarkom na gradbeništvu

Avtorica:

Barbara Pešak Mikec, prof. zgod. in soc.

Arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Ljubljana,
Enota za Gorenjsko Kranj

Začetki sistematičnega nadzora nad pogoji dela, ki so skušali zagotoviti varno in zdravo delo za vse zaposlene, so tesno povezani z začetki industrijske revolucije. Neomejeno izkoriščanje delavcev je prisililo države, da so začele uvajati delavsko zaščitno zakonodajo. Ta je najprej skušala urediti do tedaj nenadzorovano otroško delo, delo mladoletnikov in žensk, postopoma pa se je zaščita prenesla na vse, ne glede na starost in spol. Kasneje so zakoni v posameznih členih vsebovali tudi napotke in ukrepe za varno delo.

Sprejetje zakonodaje pa ni bil pogoj za njeno izvrševanje. Zato so kmalu po sprejetju prvih delavsko zaščitnih zakonov uzakonili tudi posebne inštitucije, ki so izvajanje nadzorovale. To so bili tako imenovani tovarniški ali obrtni inšpektorji. Prvič so se pojavili v Angliji leta 1833. Angliji so z uvedbo obrtne inšpekcije sledile tudi druge države: Nemčija leta 1869, Danska 1873, Francija 1874, ZDA z zvezno državo Massachusetts leta 1876, Švica

1877, Avstrija 1883 in Ogrska 1893.¹ Prvi temeljni zakon o varstvu pri delu smo v Sloveniji dobili šele leta 1965.

PRVI TOVARNIŠKI INŠPEKTORJI V ANGLIJI

Industrijska revolucija je največji razmah doživela v Veliki Britaniji. Z zgodnjo industrializacijo so že konec 18. stoletja začele nastajati tovarne, v katerih se je s pomočjo novih strojev začela masovna proizvodnja. V novonastalih tovarnah je bil delovni čas praktično neomejen. Delovni pogoji so bili težki, novi stroji pa komplicirani in večkrat nevarni za delo. Mezde so komaj zadostovale za golo preživetje. Otroško delo je bilo nekaj običajnega. V tovarnah so delali otroci od petega leta dalje, tudi po 16 ur na dan.²

To so bili vzroki, zaradi katerih je del britanske javnosti začel pritiskati na vlado in zahtevati ukrepe. Ta je sprejela serijo prvih zakonov, ki so

¹ Kresal, France: Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998. Str. 254–255

² <http://nationalarchives.gov.uk/documents/education/factory-actdoc.pdf>, pridobljeno 15. 11. 2016

Konec 18. stoletja so v angleških tovarnah delali

... od 5. leta dalje, tudi po

Prva zakonodaja, ki je zaščitila delavce, je to delo omejila na

otroci ...

16 ur na dan.

12 ur.

urejali pogoje dela v novonastali industriji, imenovanih *Factory Acts*.

Prvi zakon je bil sprejet na pobudo lastnika tekstilne tovarne sira Roberta Peela leta 1802 in je poskrbel za boljše delovne pogoje otroških delavcev. Prepovedal je otroško nočno delo, dnevno pa omejil na 12 ur. Od delodajalcev je zahteval vsaj dvakrat na leto generalno čiščenje delovnih in bivalnih prostorov ter zadostno število oken, primernih za zračenje. Mladoletnim delavcem je letno zagotavljal dovolj ustrezne obleke in primerno nastanitev. Delodajalec je moral poskrbeti, da so se otroci naučili branja, pisanja, računanja in osnove verouka. Enkrat na leto sta izvajanje zakona preverjala sodni uradnik in pristojni duhovnik ter poročala sodišču. Sama nista smela ukrepati.³

Prelomno pa je bilo leto 1833. Zakon, sprejet tega leta, je med drugim prepovedal zaposlovanje otrok, mlajših od 9 let. Za nadzor nad izvajanjem zakona so zaposlili štiri tovarniške inšpektorje. Njihovo delo je bilo predvsem svetovalne narave, lahko pa so izrekli tudi kazni.⁴

My Lord, in the case of Taylor, Ibbotson & Co. I took the evidence from the mouths of the boys themselves. They stated to me that they commenced working on Friday morning, the 27th of May last, at six A.M., and that, with the exception of meal hours and one hour at midnight extra, they did not cease working till four o'clock on Saturday evening, having been two days and a night thus engaged. Believing the case scarcely possible, I asked every boy the same questions, and from each received the same answers. I then went into the house to look at the time book, and, in the presence of one of the masters, referred to the cruelty of the case, and stated that I should certainly punish it with all the severity in my power. Mr. Rayner, the certificating surgeon of Bastile, was with me at the time.

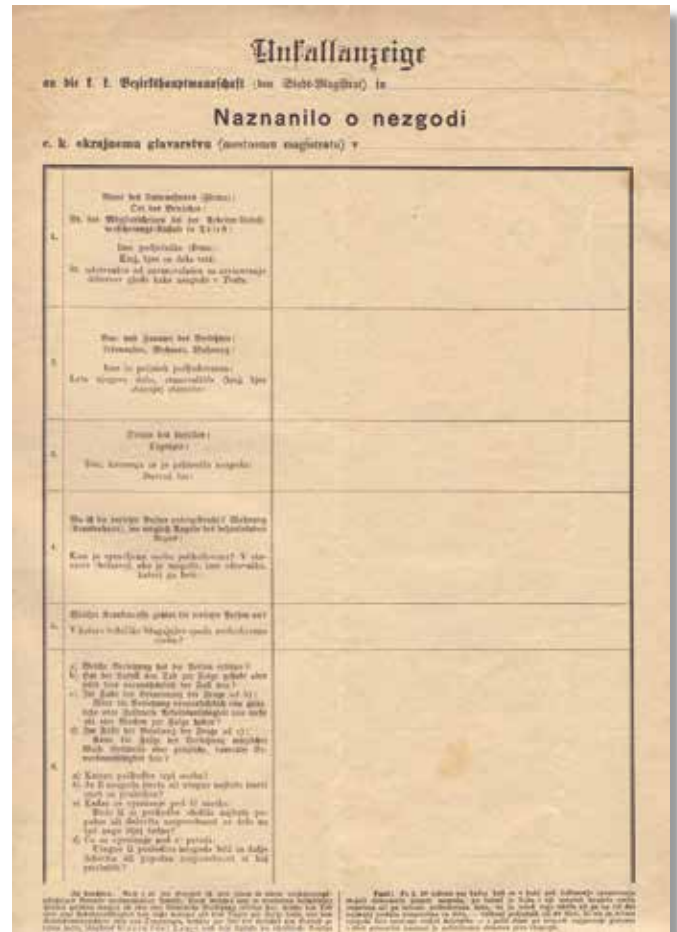
Izvleček iz inšpekcijskega poročila iz leta 1836.

(<http://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/1833-factory-act/source-1/>, pridobljeno 30. 11. 2016)

PRVI OBRTNI INŠPEKTORJI V AVSTRO-OGRSKI

Prvi z zakonom predpisani inšpekcijski nadzor nad pogoji dela na naših tleh smo dobili leta 1883. Do tega leta zakonodaja, ki je urejala delavsko vprašanje, delavstva z izjemo otrok ni ščitila.

Prvi delavsko zaščitni odlok, ki se je nanašal izključno na otroško delo, je izdal že cesar Jožef II. leta 1786. Določal je, da je treba dečke in deklice, zaposlene v tovarnah, v spalnicah ločiti in da sme v vsaki postelji ležati samo en otrok. Otroci so se morali enkrat na teden umiti in počesati in vsakih osem dni dobiti sveže osebno perilo. Vsak mesec so jim morali očistiti ležišča in zamenjati rjuhe. Za izvajanje določb so bili zadolženi okrožni uradi, krajevne oblasti in duhovščina, ki so morali o razmerah poročati na četrt leta.

Obrazec za prijavo nesreče pri delu iz leta 1883.

(SI_ZAL_KRA/0002, t.e. 75, a.e. 1098)

Leto kasneje so določili še, da se za tovarniško delo ne sme zaposlovati otrok, mlajših od 9 let.

V letu 1842 so otroško delo ponovno poskušali urediti z novim odlokom. Ta je prvič natančneje določal tudi delovni čas. Otroci v starosti od devet do dvanajst let so smeli delati največ 10 ur na dan, otroci med dvanajstim in šestnajstim letom pa 12 ur na dan. Nočno delo ni bilo dovoljeno mlajšim od šestnajstih let. Nadzor nad izvajanjem predpisov so poleg okrajnih oblasti zaupali šolskim nadzornikom in duhovnikom.⁵ Predpisi so na žalost največkrat ostali le na papirju.

Razmere so se začele izboljševati po sprejetju Obrtnega zakona leta 1859. Ta je prinesel podjetniško svobodo in ustvaril pogoje za masovno industrijsko proizvodnjo. Osnovni zakon je ponovno urejal otroško delo, ni pa še

3 <https://www1.umassd.edu/ir/resources/workingconditions/w1.doc>, pridobljeno 15. 11. 2016

4 <http://www.historyhome.co.uk/peel/factmine/factact.htm>, pridobljeno 15. 11. 2016

5 Kresal, Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne, str. 12, 28; 5- Sunčič, Mitja: »Tudi lažje delo, če traja 13 ur in pol na dan, je prenaporno za nežna otroška leta in ubija duha«, K zgodovini otroškega dela v ljubljanskem guberniju. V: Zgodovina za vse, št. 2 (2006), str. 17-25.

vseboval določb o varstvu in zaščiti delavcev. Te so se pojavile v njegovih novelah v letih 1883 in 1885.

Novela iz leta 1883 v svojem 26. členu določa, da morajo biti prostori, v katerih se izvaja obrt, grajeni tako, da ne ogrožajo življenja in zdravja ljudi, ki v njih delajo.⁶ Novela iz 1885 pa zajema že nekoliko več določil; med drugim prvič določa omejen, največ 11-urni delavnik, izplačilo mezde v gotovini, omejitev dela žensk na težkih in zdravju škodljivih delih in pri nočnem delu ter prepoved zaposlovanja otrok, mlajših od štirinajst let. Delovni prostori so morali biti ustrezni z vidika varovanja zdravja delavcev, kar pomeni, da so morale biti vse delovne naprave opremljene s primernimi zaščitami pred poškodbami, prostori pa ustrezno vzdrževani, svetli in zračeni. Lastniki obratov niso smeli dodeljevati delavcem bivalnih prostorov, ki bi ogrozili njihovo zdravje.⁷

Da bi tokrat vsi delodajalci upoštevali zakonska določila, so leta 1883 s *Postavo o postavljanju obrtnih nadzornikov* uvedli obrtne inšpektorate.

Gradbena jama za novo skladišče Tobačne tovarne v Ljubljani, 1910. (SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka A2-056).

Obrtne nadzornike ali inšpektorje je imenovalo ministrstvo za trgovino in notranje zadeve, kateremu so tudi poročali. Število inšpektorjev ni bilo omejeno, imenovan pa je bil le en glavni inšpektor.

Naloga obrtnih inšpektorjev je bila preverjanje pogojev dela v vseh gospodarskih podjetjih v njihovem delokrogu. Zanimali so jih varnost delovnega okolja, pogoji nastanitve delavcev, dolžina delovnega časa, redna izplačila plač, evidence delavcev, izobraževanje vajencev ... Inšpektorji so nadzirali in svetovali, vsako leto pa so morali obširno poročati ministrstvu za trgovino. Poročila so obsegala tudi opise delovnih nezgod, analizo vzrokov ter predloge za izboljšanje stanja in preprečevanje nesreč. Bili so zapriseženi k molčečnosti o vseh zadevah, ki so se tikale obrtnikovega poslovanja, še posebej o videnih tehnoloških postopkih.⁸

6 Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, št. XII, 1883, str. 113 - 142

7 Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, št. VII, 1885, str. 35 - 51

8 Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, št.

Delokrog inšpektorjev je bil določen z nadzornimi okraji, katerih obseg se je menjal skoraj vsako leto. Prvič je bilo na podlagi zakona že v letu 1883 določenih devet nadzornih okrajev. Večina današnjega območja Slovenije je spadala pod deveti nadzorni okraj, ki je imel sedež v Gradcu. Z leti se je število okrajev večalo. V letu 1903 je bilo določenih že 31 okrajev. Območje današnje Slovenije je bilo zajeto v 7., 8. in 9. okraju, pri čemer je 9. nadzorni okraj obsegal samo Kranjsko, sedež pa je bil tokrat prvič na naših tleh, in sicer v Ljubljani.⁹

Leta 1888 je izšel tudi prvi zakon o obveznem nezgodnem zavarovanju delavcev, po katerem so morali vsi lastniki gospodarskih podjetij obvezno nezgodno zavarovati zaposlene. Prav tako je moral delodajalec prijaviti vsako nesrečo, ki je povzročila smrt ali telesno poškodbo, zaradi katere je bil zavarovanec odsoten z dela več kot tri dni. Prijavo so morali oddati pisno, na posebnem obrazcu, v roku petih dni politični oblasti 1. stopnje (v Ljubljani je bil to na primer magistrat).¹⁰

Komunalna dela na Prešernovi (Bleiweisovi) cesti v Ljubljani, 1930. (SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka A02-001).

Naslednje leto, 1. novembra 1889, je začela delovati Delavska zavarovalnica proti nezgodam za Trst, Istro, Kranjsko in Dalmacijo v Trstu.

Obrtni inšpektorji so s svojim delom na terenu dodobra spoznali razmere glede varovanja zdravja pri delu. V poduk delavcem in njihovim delodajalcem sta dva izmed njih, Mihael Kulka in Ludovik Jehle, svoje izkušnje in napotke strnila v priročnik z naslovom *Navodilo za pouk o glavnih pravilih obrtniškega zdravoslovja in odvratanju nezgod*, ki je izšel leta 1903 na Dunaju.

V priročniku avtorja navajata, da so delovne nesreče del vsakdana, med delovnim procesom pa so delavci

XXXIV, 1883, str. 396–399

9 Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, št. I, 1884, str. 3; Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, št. LXX, 1903, str. 531–533

10 Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, št. I, 1888, str. 1–3; Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, št. XXIX, 1901, str. 211; SI_ZAL_KRA/0002, t.e. 75, a.e. 1098

izpostavljeni tudi škodljivim vplivom na zdravje. Ugotovila sta, da lahko delavci postanejo nezmožni za delo zaradi dveh glavnih vzrokov: *obratne nezgode* (nesreče pri delu) in *obrtne ali poklicne bolezni*.

Za zmanjšanje nesreč pri delu sta predlagala splošne in posebne ukrepe. Splošni ukrepi so se tikali ureditve delavnic, obratov in tistih strojev, ki so jih uporabljali v različnih obrteh, na primer parni kotli, vozila, dvigala ...; posebni pa naprav, ki so bile značilne za določeno obrt, na primer navodila za varno delo v kamnolomih, kovinski predelavi, gradbiščih ...

Splošne ukrepe za preprečevanje nezgod sta naštel v nekaj točkah:¹¹

1. Vsa vrata, ki vodijo iz prostorov, se morajo zaradi požarne varnosti odpirati navzven.
2. Glavni hodniki med delavnicami morajo biti brez ovir in široki vsaj en meter.
3. Tla delavnic morajo biti vzdrževana, brez lukenj, prav tako morajo biti vzdrževane stopnice, z ročaji ob straneh.
4. Odprtine v tleh, odri, galerije in strmine morajo biti zavarovani tako, da preprečijo padce; kanali in vodnjaki morajo biti pokriti.
5. Osvetlitev prostorov, v katerih nastajajo eksplozivni plini, mora prihajati od zunaj oziroma od svetilk, ki ne povzročajo isker.
6. Vodnjaki, jame ali drugi prostori, v katerih se lahko zadržujejo strupeni plini, se morajo pred vstopom preiskati (npr. spust goreče sveče v jamo).
7. Lestve je treba vzdrževati, da se prepreči zdrse in padce.
8. Vsi premikajoči se strojni deli morajo biti pokriti, da se prepreči direkten stik z delavcem, vrteči se strojni deli pa ne smejo imeti štrlečih delov.
9. Zagon in ustavitev motornih strojev se mora oznaniti s posebnim znakom; z vsake delavnice, v kateri so motorni stroji, mora biti omogočeno opozorilo o ustavitvi stroja; prav tako mora vsak posamezni delovni stroj delovati neodvisno od drugih strojev.
10. Stikalo za vžig stroja mora biti na doseg delavčevih rok, čistijo pa naj se samo stroji, ki ne obratujejo.
11. Pri vseh strojih morajo biti na nevarne dele nameščene zaščitne.

Ugotovila sta tudi, da so delavci med delom izpostavljeni različnim **škodljivim vplivom, ki se razlikujejo glede na dejavnost obrata**. Vsako leto naj bi zaradi posledic dela zbolelo 10 % delavcev v mesnopredelovalnih obratih, 20 % delavcev v čevljarnah, 23 % delavcev v mizarskih obratih, 38 % delavcev v tiskarnah in 57 % delavcev zidarske stroke. Glavni vzroki za pojav poklicne bolezni so bili: slab zrak, predelava ali uporaba strupenih snovi in drža telesa pri delu.

Zapisala sta tudi nekaj napotkov:

1. kjer so v delovnih prostorih ventilatorji, jih je treba uporabljati; če jih ni, večkrat zračiti prostore;
2. pri delih, kjer je prisoten prah, morajo delavci uporabljati respiratorje, priskrbeti jim je treba tudi dovolj filtrov za menjavo;
3. pri delih, kjer je predpisana delovna obleka, jo je treba nositi ves čas in skrbeti za njeno snažnost;
4. pred odhodom na malico je treba umiti roke in obraz, predvsem v obratih, kjer delajo s škodljivimi snovmi;
5. v obratih, kjer se dela ali predeluje strupene snovi, je prepovedano kaditi in jesti;
6. delavci, ki delajo v prisiljeni držji, morajo odmore izkoristiti za razbremenitev telesa ...

Posebej sta se posvetila tudi proučevanju zdravstvenega stanja delavcev po posameznih strokah. Za zidarje na primer, katerih delo poteka na prostem, naj bi delodajalec zagotovil suh, ogrevan prostor za počitek in malico, garderobe in suha stranišča s tekočo vodo. Posebej sta opozorila na boljši nadzor v kantinah glede točenja alkoholnih pijač. Pri delu naj bi bili posebej pazljivi pri rušenju objektov zaradi možnosti vdihavanja prahu. Priporočila sta škropljenje objekta z vodo. Kot izredno nevarne sta izpostavila odprte peči na koks, ki so jih delavci postavljali v prostore, da bi se ti hitreje posušili. Odsvetovala sta prisotnost delavcev ob delovanju peči.¹²

Posebnega zakona, ki bi urejal varno delo na področju gradbeništva, v tem obdobju še ni bilo. Prvi zakon, ki je zajemal elemente varnega dela v gradbeništvu, je bil Stavbni red za vojvodino Kranjsko iz leta 1875. Zakon je sistematično urejal gradbene zadeve, predpisoval gradbeno tehnično dokumentacijo in postopke za izvedbo gradnje objektov. Določal je osnovne tehnične in higienske normative, poudarek pa je bil tudi na požarni varnosti. Po omenjenem zakonu so morali za varno delo poskrbeti izvajalci in investitorji sami. Nadzor je izvajala mestna ali deželna oblast. Zakon je predpisoval vidna obvestila o nevarnosti, če se je gradnja odvijala ob javnih poteh, in osvetlitev gradbišča v nočnem času. Stavbni odri so morali biti trdni, planke pa postavljene na zunanji meji gradbišča, praviloma dva metra od stavbne črte.¹³ Drugih pogojev in ukrepov za varno delo ni navajal. Leta 1902 je izšla še ena novela obrtnega zakona, ki je podrobneje določila delavno zaščitne pravice gradbenih delavcev.¹⁴

Nesreče pri delu so bile kljub varnostnim ukrepom del vsakdana. Leta 1889 je Delavska zavarovalnica proti nezgodam za Trst, Istro, Kranjsko in Dalmacijo v Trstu izdala poročilo, v katerem je analizirala tudi vse nesreče pri delu, ki so imele za posledico denarno odškodnino. Tako imamo na primer podatke, da je bilo v tem letu v gradbeništvu (zidarji) na področju Trsta, Primorske, Kranjske in Dalmacije 178 nesreč pri delu. Od teh so bili za 44 nesreč vzrok

¹¹ Kulka, Mihael in Jehle, Ludovik: Navodilo za pouk o glavnih pravilih obrtniškega zdravoslovja in odvrtačanju nezgod. Dunaj: Cesarsko kraljeva zaloga šolskih knjig, 1903. Dostopno na <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-FFNJH0N0/>. Str. 29–36

¹² Kulka, Jehle, str. 3, 20–21, 25–26

¹³ Deželni zakonik za vojvodstvo Kranjsko, št. XI, 1875, str. 70–101

¹⁴ Državni zakonik za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru, št. LXXXVI, 1902, str. 543

padajoči ali prevračajoči se predmeti, 38 padci (z odra, lestev, v globino ...), 37 dvigovanje in nošenje, 24 razna orodja in stroji, 11 vnetljive, vroče in jedke stvari, 6 se jih je poškodovalo med vožnjo ali jahanjem oz. so jih ogrizle živali ...¹⁵

Ena večjih dokumentiranih nesreč pri delu se je zgodila 11. septembra 1905 pri gradnji domobranske vojašnice v Ljubljani (kasneje Roška kasarna). Gradbena dela je opravljalo gradbeno podjetje Tönnies, v tem času največje ljubljansko gradbeno podjetje z lastnima kamnolomoma v Nabrežini in Repentabru in opekarno v Kosezah pri Šiški.¹⁶ Nesreča se je zgodila ob 7. uri zjutraj, ko se je šest zaposlenih povzpelo na gradbeni oder, ta pa se je pod njihovo težo zrušil. Delavci so z višine 13,5 m padli na tla. Med ponesrečenimi je bilo pet moških, zidarjev, in ena ženska, ki je bila zadolžena za nošenje malte. En delavec je umrl, ostale so prepeljali v bolnišnico. Po poročilu mestnega stražnika na ljubljanskem magistratu je bil oder sestavljen iz trhljnih plohov, poleg teže delavcev pa so ga obremenili še z opekami, ki so jih potrebovali za delo. Odgovorni so za neprimernost odra vedeli, ga tudi nekajkrat popravili, a očitno ne dovolj.¹⁷

Gradnja Tromostovja v Ljubljani v začetku 30-ih let 20. stoletja, zabijanje pilotov.

(SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka A3-111-018)

Avtorja knjižice *Navodilo za pouk o glavnih pravilih obrtniškega zdravoslovja in odvrčanju nezgod* sta analizirala tudi pojav poklicnih bolezni v različnih poklicih. Spodaj je izvleček za poklice v gradbeništvu¹⁸:

Obrt	Na vsakih 100 delavcev					Smrti		Povpr. življen. doba
	Vseh obolenj	Revmatizem	Obolenja dihal	Obolenja prebavil	Tuberkuloza	Na 100 delavcev	Tuberkuloza (v %)	
Opekarji	33,0	5,00	7,00	8,42	1,22			
Zidarji	57,5	9,30	16,53	9,96	/	1,11	38	43,9
Tesarji	28,9	5,70	7,48	5,04	2,34	1,37	39	44,7
Kamnoseki	32,9	6,00	9,13	4,52	/	3,91	89	35,5
Tlakovalci	24,3	4,62	5,47	3,26	1,62			
Soboslikarji	27,3	3,96	6,35	3,90	3,31			
Pleskarji	32,0	4,78	8,10	5,74	2,36	1,34	16	43,3
Pečarji	39,7	3,94	11,25	5,71	2,54			45,0

Tabela: Poklicne bolezni v različnih poklicih v gradbeništvu v začetku 20. stoletja.

VARNO DELO NA NAŠIH TLEH PO PRVI SVETOVNI VOJNI

Konec prve svetovne vojne je prinesel v takratne slovenske dežele tudi novo ureditev. Avstro-Ogrska je razpadla, Slovenci pa smo postali najprej del države, kasneje kraljevine SHS in kraljevine Jugoslavije. Po nastanku nove države je še vedno veljala stara zakonodaja (avstro-ogrška in srbska), postopoma pa so začeli uveljavljati enoten sistem.

Gradnja Tromostovja v Ljubljani v začetku 30-ih let 20. stoletja, opažanje.

(SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka A02-104)

15 SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, t.e. 98, a.e. 1214, Poročilo predstojništva delavske zavarovalnice proti nezgodam za Trst, Primorsko, Kranjsko in Dalmacijo v Trstu o X. poslovni dobi, Ljubljana 1900

16 Valenčič, Vlado: Ljubljansko stavbeništvu od srede 19. do začetka 20. stoletja. V: Kronika, št. 3 (1970), str. 144

17 SI_ZAL_LJU/0489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, fasc. 1264, fol. 882–885; Slovenski narod 11. 9. 1905, 13. 9. 1905; Slovenec 11. 9. 1905, 12. 9. 1905, 13. 9. 1905

18 Kulka, Jehle; str. 28

Gradnja Tromostovja v Ljubljani v začetku 30-ih let 20. stoletja, drenaža. (SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka A3-111-021).

Fotografiji zgoraj: Gradnja Tromostovja v Ljubljani v začetku 30-ih let 20. stoletja, armiranje mostnih lokov. (SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka A02-107, A02-110).

Na področju današnje Slovenije je do leta 1932, ko je izšel nov obrtni zakon, veljal avstro-ogrski iz leta 1907, ki je izhajal iz obrtnega reda iz leta 1859. Na celotnem področju nove države so prvo uredbo o inšpekciji dela sprejeli leta 1921. Leto kasneje so jo spremenili v zakon. Inšpekcijske službe so razdelili na osrednjo, oblastno in specialno. Osrednja inšpekcija dela je bila poseben oddelek

ministrstva za socialno politiko, oblastna pa se je delila na nadzorna okrožja. V Sloveniji so bila nadzorna okrožja XIII, XIV in XV, s sedeži v Ljubljani, Celju in Mariboru.¹⁹

Inšpekcije so bile v prvih letih zelo dejavne. Pri kontroli so se naslanjale na pravilnike o higienskih in tehničnih varnostnih ukrepih pri delu za določene gospodarske dejavnosti. Poleg inšpekcije dela je imel po zakonu o zavarovanju delavcev tudi njegov izvršni organ, Osrednji urad za zavarovanje delavcev v Zagrebu, pravico, da z lastnimi strokovnjaki preverja izvajanje varnostnih predpisov v podjetjih in ukrepa ob zaznanih kršitvah.

Okrožni uradi so vodili evidenco in statistiko o nesrečah pri delu. Delodajalci so morali v štiriindvajsetih urah na predpisanem obrazcu prijaviti vsako nesrečo z izostankom od dela za več kot tri dni. Svoje mnenje je moral podati tudi zdravnik. Okrožni urad je moral takoj po prijavi nesreče uvesti preiskavo.

Preiskovali so uradniki okrožnega urada, lahko pa tudi policija ali drugi pristojni organi (rudarsko, pomorsko, pristaniško oblastvo ...). Da bi odpravili ugotovljene pomanjkljivosti, so izdajali odločbe sporazumno z organi inšpekcije dela. Tudi Osrednji urad za zavarovanje delavcev je tesno sodeloval z organi inšpekcije dela. Njegovi inženirji so skupaj z inšpektorji pregledovali podjetja. Osrednji urad je že leta 1926 ustanovil poseben odsek za preprečevanje nesreč pri delu. V njem so bili zaposleni štirje inženirji.

Do uredbe o ureditvi zavarovanja delavcev zoper bolezni in nezgode v letu 1921 je nezgodno zavarovanje delavcev urejala Začasna delavska zavarovalnica zoper nezgode, ki je nastala iz poslovalnice Delavske zavarovalnice v Trstu, s sedežem v Ljubljani. Uredba se je leta 1922 preimenovala v zakon o zavarovanju delavcev.

Zdravniki okrožnih uradov so osnovali posebno delovno skupnost za higieno dela. Z njihovim sodelovanjem je urad izdal vrsto propagandnih letakov, navodil in pravil za varno delo. Osrednji urad je dal tudi pobudo za uvedbo pouka o preprečevanju nesreč v srednjih tehničnih šolah. Izdelal je tudi poseben program predavanj. Izdajali so revijo Radnička zaščita, v kateri so objavljali strokovne članke o varnosti pri delu in higieni dela. Uredništvo je že takrat predlagalo ustanovitev posebnega zavoda za znanstveno raziskovanje nesreč pri delu in uvedbo pouka o njihovem preprečevanju na tehniških in sorodnih fakultetah.²⁰

¹⁹ Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Uradni list deželne vlade za Slovenijo, št. 82, 1921, str. 400–402; Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Uradni list deželne vlade za Slovenijo, št. 134, 1921, str. 677; Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, št. 39, 1922, str. 249–251

²⁰ Švajger, Janko: Varnost pri delu, Teorija in praksa. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za varstvo pri delu, 1972. str. 10; Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. XXII, 1918, str. 1; Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, št. 138, 1921, str. 709–722, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, št. 62, 1922, str. 401–416

VARNO DELO NA NAŠIH TLEH PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Konec druge svetovne vojne je zopet prinesel spremembo zakonodaje. Že v letu 1946 je bila ustanovljena inšpekcija dela.²¹ Februarja naslednje leto je bil na podlagi 15. člena zakona o inšpekciji dela izdan splošni *Pravilnik o higienskih in tehničnih varnostnih ukrepih pri delu*. Ta je poleg dolžnosti delodajalcev in delavcev glede varstva in zdravja pri delu določal tudi ukrepe zoper požar, delo z vnetljivimi, strupenimi in jedkimi snovmi ter vzdrževanje delovnih naprav in sredstev. Predpisoval je urejenost delovnih prostorov. Določal je varne pogoje za delo z delovnimi stroji, brusi, krožnimi žagami in kotli. Predpisani so bili garderobni prostori, jedilnice, umivalnice, kopalnice in stranišča. Določal je primerno razsvetlavo delovnih prostorov, jakost hrupa, primerno delovno obleko in obutev, vlažnost in temperaturo. Slednja je bila na primer za lažja fizična dela od 18 °C do 20 °C in za težja dela od 10 °C do 18 °C. Določal je tudi, da mora v vsakem podjetju, kjer se lahko pojavijo poklicne in druge bolezni v zvezi z delom, za higieno skrbeti posebej za to usposobljena oseba, tovarniški higienik. Katera podjetja so jih zaradi narave dela morala zaposliti, so določili pristojni inšpektorji za delo.²²

Obveznosti tovarniških higienikov je določalo navodilo, ki je bilo objavljeno maja 1947. Naloge tovarniškega higienika so opravljali delavci poleg svojega rednega dela. Odgovorni so bili upravi podjetja. Vsaj enkrat na dan so morali pregledati podjetje oziroma oddelek, ki jim je bil dodeljen. Poleg kontrole nad vzdrževanjem reda in čistoče so nadzorovali osvetlitev in zračenje delovnih prostorov, imeli nadzor nad prehrano in pijačo, pravilno razporeditvijo na delo mladoletnih delavcev in nosečnic, skrbeli so za zadostno zalogo sanitetnega materiala in zaščitnih sredstev (obleke, očala, respiratorji, rokavice) in za primerno zaščito delavcev pri delih, nevarnih za zdravje. Tovarniške higienike je usposobil Rdeči križ.²³

V tem letu je bilo tudi na področju gradbeništva sprejetih kar nekaj pravilnikov. Področje varstva pri delu je pokrival *Pravilnik o higienskih in tehničnih varstvenih ukrepih v gradbeništvu*. V njem so bili predpisani postopki za varno delo pri zemeljskih delih, gradnji nad zemljo (sem so bile vštete vse oblike odrov), postopki pri podiranju zgradb, primerne priprave in naprave za dviganje bremen, prevažanje materiala, ureditev gradbišča, zidanje visokih dimnikov in vodnjakov. Pri izkopu v globino je bilo na primer treba kopati v obliki stopnic, pri čemer posamezne stopnice niso smele biti višje od dveh metrov, naklon pa ni smel presežati 60°. Predpisani so bili tudi potrebni higienski ukrepi na gradbiščih, od preskrbe z vodo do umivalnic in stranišč. Delavcem je zagotavljal tudi potrebno zaščitno opremo.²⁴

Gradbeništvo je bilo in je glede varnosti pri delu ena najbolj zahtevnih gospodarskih panog. V svoji dejavnosti

Propagandni letak Primorja iz Nove Gorice iz leta 1975.
(dostopno na <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-QPOK1LAZ/?euapi=1&query=%27keywords%3dvarstvo+pri+delu%27&pageSize=25&ftype=plakati>)

namreč združuje veliko različnih poklicev, ki delajo v zelo različnih delovnih pogojih. Ti so lahko zdravju tudi škodljivi in nevarni. Z novim pravilnikom so določili, katera dela v gradbeništvu so težka, zdravju škodljiva ali smrtno nevarna. Sem so bila všteta tudi vsa dela na odrih v višini nad 20 m, dela na strehah in strešnih konstrukcijah, ki so nagnjene več kot 45°, dela v zaprtih prostorih, kjer temperatura preseže 34 °C, ter dela pri temperaturi, manjši od –5 °C.²⁵

V povojnem obdobju so več pozornosti namenili ozaveščanju in izobraževanju zaposlenih o varnem delu. Podjetja so začela opravljati razne analize nesreč pri delu in objavljati njihove rezultate v različnih občilih. Z analizami in statistično obdelavo so odgovorni želeli ugotoviti najpogostejše vzroke nesreč. Analizirali so tudi finančne posledice in izpad dohodka zaradi nesreč pri delu in poklicnih boleznih. V gradbenem podjetju Projekt Kranj so na primer leta 1952 zabeležili 98 nesreč pri delu, v letu 1953 pa že 152, pri čemer je bilo 143 lahkih in 9 težkih. Vzrok so največkrat bili neprevidnost in nedoslednost zaposlenega in neurejena delovna okolica. Zanimivo je, da je statistični pregled nesreč pri delu za tržiška podjetja v letu 1958 pokazal, da se je največ nesreč na tem območju zgodilo na poti na delo. Nesreče se kljub temu, da so organizirali

21 Uradni list FLRJ, št. 100, 1946, str. 1289

22 Uradni list FLRJ, št. 121, 1947, str. 185–200

23 Uradni list FLRJ, št. 40, 1947, str. 480–481

24 Uradni list FLRJ, št. 46, 1947, str. 563–575

25 Uradni list FLRJ, št. 45, 1947, str. 538–539

prevoz na delo, niso zmanjšale. Zabeležili so celo nesreče na avtobusu.

Tudi izpad dohodka zaradi nesreč ni bil zanemarljiv. Na letni ravni je bil na primer izpad dohodka zaradi obratnih nesreč v celotni Jugoslaviji več kot 6 milijard dinarjev (približno pol milijona evrov).²⁶

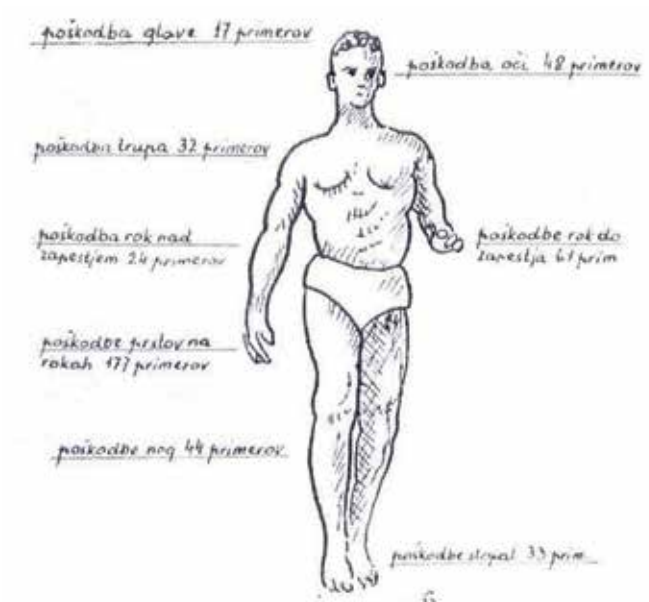
Inšpektorji, ki so nadzorovali izvrševanje predpisov o delovnih razmerjih ter higienskem in tehničnem varstvu pri delu, so od leta 1959 delali po novem zakonu. V tem letu je bilo objavljeno tudi *Navodilo o prijavljanju in evidenci nesreč pri delu*, ki je vsebovalo predpisan obrazec za prijavo in navodila glede izpolnjevanja. Pri svojem delu so inšpektorji glede varstva zdravja delavcev sodelovali s sanitarno inšpekcijo.²⁷

PRVI ZAKON O VARSTVU PRI DELU

Prvi temeljni zakon o varstvu pri delu je bil sprejet leta 1965.²⁸ Določal je splošne ukrepe in normative za varstvo pri delu, posebej za gradbene objekte, delovne priprave, gibanje ljudi na delu in transport, ropot in vibracije, električni tok in škodljiva sevanja, nevarne in škodljive snovi in požarno varnost, zdravstvene pogoje na delu in prvo pomoč, sredstva za osebno varstvo pri delu in osebno varovalno opremo. Med obveznostmi delodajalcev se je tokrat prvič pojavila obveza organiziranja varstva pri delu. Za opravljanje nalog iz varstva pri delu je morala delovna organizacija, kjer so bile možnosti poškodb večje, organizirati posebno strokovno službo. Če nevarnosti niso bile predvidene, so lahko naloge dodelili določeni osebi s predpisano strokovno izobrazbo. Sporazumno je lahko več organizacij skupaj ustanovilo službo varstva pri delu. Delovna organizacija je morala poskrbeti tudi za strokovno izobraževanje delavcev iz varstva pri delu in periodične preglede delovnih naprav. Za nadzor nad izvrševanjem obveznosti je skrbela inšpekcija za delo. Leto kasneje je bil zakon o varstvu pri delu sprejet tudi na republiški ravni.²⁹

Na področju gradbeništva so varno delo med drugimi obravnavali tudi *Pravilnik o splošnih ukrepih in normativih za varstvo pri delu z delovnimi pripravami in napravami*, *Pravilnik o varstvu pri gradbenem delu*, *Pravilnik o splošnih ukrepih in normativih za varstvo pri delu z dvigali* in drugi.³⁰

Pravilnik o varstvu pri gradbenem delu je predpisal ureditev gradbišča vse od zamejitve in ureditve prometnih komunikacij do gradnje prostorov za hrambo materiala in ustreznih sanitarij za delavce. Predpisal je varnostne ukrepe pri zemeljskih, zidarskih in tesarskih delih, postavljanju odrov, betoniranju, delu na strehi, rušenju objektov, gradnji mostov in predorov ter delu z gradbenimi stroji in

Prikaz nesreč glede na poškodovani del telesa.

(Tržiški vestnik, 1959)

napravami, z ročnim orodjem in napravami za dviganje in prenašanje gradbenega materiala. Posebno poglavje je obravnavalo tudi električno napeljavo na gradbiščih.

Z republiško ustavo leta 1974 je varstvo pri delu postalo ustavna kategorija. V 203. in 204. členu ustave je bilo namreč zapisano, da ima vsak delovni človek pravico do pogojev za delo, ki mu zagotavljajo telesno in moralno integriteto in varnost, ter da ima delavec pravico do zdravstvenega in drugega varstva in do osebne varnosti pri delu.³¹ To je privedlo do sprejetja novega zakona o varstvu pri delu, ki je področje varnega dela celovito uredil na območju tedanje republike. Poleg splošnih določb, ki so opredeljevale zlasti pojme varstva pri delu, varnega delovnega okolja in varnih delovnih razmer, predmet varstva pri delu, krog oseb, ki so varstvo uživale, in nosilce obveznosti, je vseboval tudi varstvene ukrepe in normative, pravice in obveznosti delavcev in delodajalcev, nadzorstvo nad izvajanjem zakona, skupaj z organizacijo in pristojnostmi takratnih inšpekcijskih organov, predpisal evidence in poročila ter določal kazenske sankcije za kršitelje.³²

Prvi temeljni zakon o varstvu pri delu je uzakonil tudi delo zavodov za varstvo pri delu. Ti so opravljali strokovne storitve za izboljšanje delovnih pogojev in znanstvene raziskave s področja varstva pri delu, izobraževali in delali analize.³³

Prvi strokovni zavod v Jugoslaviji za preučevanje varnosti pri delu je bil ustanovljen že leta 1954 v Ljubljani. Sistematično je izobraževal prve varnostne tehnike v podjetjih in začel izdajati prvo strokovno revijo o varstvu pri delu. Zaposleni so sodelovali tudi pri izdelavi in

26 SI_ZAL_KRA/0082, t.e. 125; Logaške novice, št. 2, 1955, str. 4–5; Tržiški vestnik, 1. 4. 1959, str. 3–6

27 Uradni list FLRJ, št. 53, 1959, str. 1273–1278; Uradni list FLRJ, št. 5, 1959, str. 162–168

28 Uradni list SFRJ, št. 15, 1965, str. 681–693

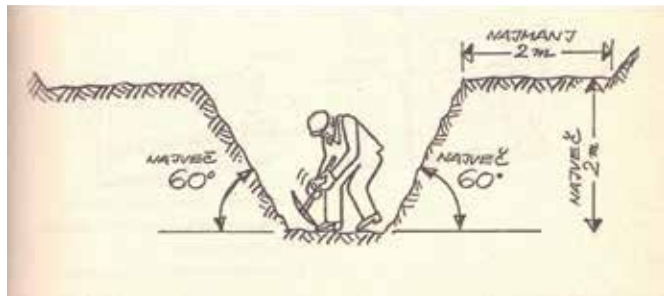
29 Uradni list SRS, št. 22, 1966, str. 201–204

30 Uradni list SFRJ, št. 18., 1967, str. 517–523; Uradni list SFRJ, št. 42, 1968, str. 857–877; Uradni list SFRJ, št. 30, 1969, str. 850–879

31 Ustava socialistične Republike Slovenije, Uradni list SRS, št. 6, 1974

32 Uradni list SRS, št. 32, 25. 10. 1974, str. 1865–1873

33 Uradni list SRS, 5. april 1965, št. 15, str. 688

Pravilen izkop jame. (Peter Orehar: Osnove varstva pri delu za gradbene poklice, 1977)

izpopolnjevanju zakonodaje ter standardizaciji zaščitne opreme. Tako so na primer dosegli zelo dobre rezultate pri standardizaciji »varstvene kapice« v delovnem čevlju, ki varuje delavca pred poškodbami pri padcu težjih predmetov. Zavod je organiziral tudi enoletno dopisno šolo za področje Slovenije in Jugoslavije, ki jo je v petih letih uspešno končalo nad 200 varnostnih delavcev iz vse države. Že leta 1958 so se začele pri Zavodu SRS za zdravstveno in tehnično varnost priprave, ki so leta 1960 pripeljale do ustanovitve prve višje strokovne šole za varstvo pri delu pri Zavodu za izobraževanje kadrov in preučevanje organizacije dela v Kranju.

Leta 1966 je bila ustanovljena prva višja šola za varstvo pri delu v Evropi, in sicer je bila to Višja tehniška varnostna šola, ki jo je ustanovila Zveza varnostnih inženirjev in tehnikov. Vse do leta 1978 je šola delovala kot samostojni zavod, v tem letu pa se je vključila kot članica v ljubljansko univerzo. Leta 1985 se je študij razširil tudi na požarno varnost.³⁴

Zakon o varstvu pri delu iz leta 1974 je bil kasneje še nekajkrat noveliran, nato pa je bilo prečiščeno besedilo objavljeno v Uradnem listu leta 1986.³⁵

Slovenija je leta 1999 sprejela nov *Zakon o varnosti in zdravju pri delu*, ki ga je leta 2011 zamenjal zakon, ki velja še danes.³⁶ ■

34 Švajger, str. 15; <http://www.fkkt.uni-lj.si/sl/zgodovina/>, 21. 11. 2016

35 Uradni list SRS, 12. december 1986, št. 47, str. 3330–3340

36 Uradni list RS, 13. julij 1999, št. 56, str. 7063, Uradni list RS, 3. junij 2011, št. 43, str. 5649

ZVD

Zavod za varstvo pri delu

Katalog:
www.zvd.si

VARNOSTNI ZNAKI in drugi znaki po naročilu

VARNOSTNI ZNAKI:

- skladni z veljavno zakonodajo,
- izdelani na kakovostnih materialih,
- vsebino lahko prilagodimo.

MAGNETNE NALEPKE

- enostavne za namestitev

NOVO: SAMOSTOJEČE TABLE
"Pozor! Spolzka tla"

in **DRUGO**

INFORMACIJE:

Fanci Avbelj, mag. menedž. vseživlj. izobr., dipl. var. inž.
M: 041 658 953, T: 01 585 51 21, e-mail: fanci.avbelj@zvd.si

